

Zuzanna B. Gądzik

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

ORCID: 0000-0002-9121-4658

PRAWNOKARNA OCENA ODPIERANIA I ZWALCZANIA NIEBEZPIECZEŃSTWA ZE STRONY ZWIERZĄT

Wprowadzenie

Człowiek i zwierzęta koegzystują ze sobą od początków swojego istnienia. Część gatunków została udomowiona, niektóre natomiast nadal pozostają w stanie dzikim. Niezależnie od kategorii, do której zaliczyć można dany gatunek, towarzysztwo zwierząt może się wiązać dla człowieka z pewnym zagrożeniem. Dotyczy to zarówno sytuacji, w których zwierzę stanowi samoistne źródło niebezpieczeństwa dla dóbr człowieka (np. jego życia, zdrowia, mienia)¹, jak i gdy zagrożenie to wynika z posługiwania się przez człowieka zwierzęciem jako narzędziem. Eliminacja powyższego zagrożenia może się wiązać niejednokrotnie z zachowaniami wymierzonymi w dobro zwierząt i prowadzić do realizacji znamion czynów zabronionych, których istotą jest przede wszystkim pozbawienie zwierzęcia życia bądź zadanie mu bólu lub cierpienia (art. 35 ust. 1 i 1a ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt²), jak również dotyczy odpowiedzialności karnej za uszkodzenie rzeczy (art. 288 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny³).

Ustalenie granic powyższej odpowiedzialności wiąże się ściśle z zaliczeniem zwierzęcia do rodziny zwierząt kręgowych lub bezkręgowych. W tym ostatnim przypadku sprawca może odpowiadać wyłącznie za zniszczenie lub uszkodzenie rzeczy⁴. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt znajduje natomiast zastosowanie tylko w stosunku do zwierząt kręgowych (art. 2 ust. 1 u.o.z.). Przyjmuje się bowiem, że w ich przypadku szczególna budowa układu nerwowego, umożliwiająca określone przewodzenie bodźców, warunkuje zdolność odczuwania przez

¹ M.in. w związku z jego reakcją obronną, stanem chorobowym lub naturalnym dla danego osobnika agresywnym zachowaniem.

² Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt (Dz.U. 2020, poz. 638), dalej: u.o.z.

³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. 2020, poz. 1444), dalej: k.k.

⁴ Przykładem takiej sytuacji może być pozbawienie życia roju pszczoł, które jako owady nie podlegają ochronie na gruncie u.o.z.

nie bólu lub cierpienia⁵. Eliminuje to tym samym w związku z zakazem stosowania analogii na niekorzyść sprawcy możliwość zastosowania przepisu art. 35 ust. 1 lub 1a u.o.z. w przypadku zwierząt bezkręgowych (np. mięczaków lub owadów).

Ochrona zwierząt nie jest nieograniczona. W zależności od źródła zagrożenia ze strony zwierzęcia istnieje możliwość uchylenia bezprawności zachowań związanych z jego odpieraniem lub zwalczaniem. Niebezpieczeństwo może mieć bowiem charakter jednorazowy, związany z wystąpieniem określonych bodźców (np. atak ze strony zwierzęcia, które próbuje się bronić przed potencjalnym zagrożeniem ze strony człowieka lub innego zwierzęcia), lub trwałe – z uwagi na cechy behawioralne danego osobnika. Ponadto istnieją również gatunki i rasy zwierząt, które z powodu swoich cech charakterystycznych (np. wydzielane toksyczne substancje, sposób funkcjonowania w warunkach naturalnych lub specyficzna budowa ciała) uznaje się za niebezpieczne dla człowieka. Odrębną kwestią wymagającą przeanalizowania pod kątem przepisów karnych jest sytuacja, w której zagrożenie ze strony zwierzęcia jest konsekwencją posłużenia się nim jako narzędziem przestępstwa lub wykroczenia (np. w przypadku szczucia człowieka psem). Niezależnie od powyższego zwierzęta mogą stanowić także źródło niebezpieczeństwa danego typu, w tym zagrożenia sanitarnego.

Zakres dóbr chronionych w kontekście odpierania i zwalczania niebezpieczeństwa ze strony zwierząt

Odpieranie niebezpieczeństwa pochodzącego ze strony zwierzęcia może wypełnić przede wszystkim znamiona czynu z art. 35 ust. 1 lub 1a u.o.z., tj. pozbawienia zwierzęcia życia lub znęcania się nad nim. Zgodnie z przepisem art. 35 ust. 1 u.o.z. odpowiedzialność karną ponosi sprawca, który zabija, uśmierca zwierzę albo dokonuje jego uboju z naruszeniem przepisów art. 6 ust. 1, art. 33 lub art. 34 ust. 1–4 u.o.z. Dotyczy ona zatem pozbawiania zwierzęcia życia w sposób niehumanitarny lub nieuzasadniony. Pomimo pozornie pokrywających się ze sobą zakresowo czynności sprawczych – zabijania, uśmiercania i uboju – rozróżnienie to pozostaje celowe i dotyczy w rzeczywistości różnych zachowań. Biorąc pod uwagę zakres tematyczny niniejszego artykułu, pominięta zostanie kwestia odnosząca się do uboju, dotyczy on bowiem charakterystycznych okoliczności pozbawiania zwierząt życia niewiążących się w żadnej mierze z odpieraniem jakiegokolwiek niebezpieczeństwa z ich strony. Kluczowe tymczasem pozostaje rozróżnienie czynności sprawczych polegających na zabijaniu zwierzęcia i jego uśmiercaniu.

Uśmiercanie zwierząt, w odróżnieniu od ich zabijania, dotyczyć będzie uzasadnionych przypadków, w których ustawodawca przewidział wyłączenie bezprawności pozbawienia zwierzęcia życia. Ich zakres zawarty został w przepisie art.

⁵ Por. np. M. Janowski, *Status prawny zwierząt a ich kategoryzacja biologiczna*, „Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej” 2020, nr 4, s. 31 i n.

6 ust. 1 u.o.z. Zgodnie z nim zabrania się zabijania zwierząt z wyjątkiem: uboju i uśmiercania zwierząt gospodarskich oraz uśmiercania dzikich ptaków i ssaków utrzymywanych przez człowieka w celu pozyskania mięsa i skór; połowu ryb zgodnie z przepisami o rybołówstwie i rybactwie śródlądowym; konieczności bezzwłocznego uśmiercenia; działań niezbędnych do usunięcia poważnego zagrożenia sanitarnego ludzi lub zwierząt; zabicia lub poddania ubojowi zwierząt gospodarskich z nakazu powiatowego lekarza weterynarii, o którym mowa w art. 33b ust. 1 u.o.z.; usuwania osobników bezpośrednio zagrażających ludziom lub innym zwierzętom, jeżeli nie jest możliwy inny sposób usunięcia zagrożenia; polowań, odstrzałów i ograniczania populacji zwierząt łownych; usypiania ślepych miotów; czynności podlegających zakazom w stosunku do gatunków chronionych, określonych w ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody⁶, wykonywanych na podstawie właściwych zezwoleń; uśmiercania zwierząt gatunków obcych zagrażających gatunkom rodzimym lub siedliskom przyrodniczym w rozumieniu ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody⁷.

Przytoczone powyżej okoliczności uzasadniają potrzebę pozbawienia zwierzęcia życia. Należy jednak zaznaczyć, że sama jego zasadność nie będzie wystarczająca dla wyłączenia bezprawnego charakteru takiego zachowania. Uśmiercenie zwierzęcia musi odbywać się bowiem w sposób humanitarny – związany z minimalizowaniem towarzyszącego uśmiercaniu bólu lub cierpienia. Ustawodawca zastrzegł, że musi mieć ono miejsce zgodnie z zasadami zawartymi w przepisie art. 33 u.o.z. lub w odrębnych przepisach (art. 6 ust. 1 *in fine* u.o.z.). W przeciwnym razie uśmiercenie zwierzęcia jako niehumanitarne⁸ wypełni znamiona czynu stypizowanego w przepisie art. 35 ust. 1 u.o.z.

Odpieranie niebezpieczeństwa ze strony zwierzęcia wiążące się z pozbawieniem go życia może znajdować uzasadnienie w niektórych przesłankach, o których mowa w przepisie art. 6 ust. 1 u.o.z. Dotyczy to zwłaszcza przypadków podejmowania działań niezbędnych do usunięcia poważnego zagrożenia sanitarnego ludzi lub zwierząt oraz usuwania osobników bezpośrednio zagrażających ludziom lub innym zwierzętom, jeżeli nie jest możliwy inny sposób wyeliminowania niebezpieczeństwa. Niezależnie od powyższego nie można zapominać, że przestępność zachowań związanych z naruszaniem dobra zwierzęcia może zostać również wyłączona w oparciu o normy ogólne – wynikające np. z przepisu art. 26 k.k.

Zabicie zwierzęcia odnosić będzie się natomiast do zachowań, dla których ustawodawca nie znalazł odpowiedniego uzasadnienia, jak również do tych, które przekraczają ich dopuszczalne granice⁹. Zabicie zwierzęcia w odróżnieniu od jego

⁶ Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. 2020, poz. 55 i 471), dalej: u.o.p.

⁷ Por. szerzej też: M. Rudy, *Traktat o uśmiercaniu zwierząt*, Warszawa 2019, s. 198 i n.

⁸ Przez niehumanitarne uśmiercenie zwierząt należy rozumieć przede wszystkim pozbawienie ich życia w sposób związany z dodatkowym odczuwaniem przez nie zbędnego bólu lub cierpienia.

⁹ W tym miejscu należy zaznaczyć, że w pewnym sensie niekonsekwencją ze strony ustawodawcy było wprowadzenie do katalogu przesłanek uzasadniających pozbawienie zwierzęcia życia,

uśmiercenia zawsze będzie zatem nieusprawiedliwione. Niezależnie od tego może być ono również niehumanitarne¹⁰.

Zgodnie z przepisem art. 6 ust. 2 u.o.z. przez znęcanie się nad zwierzętami należy rozumieć zadawanie albo świadome dopuszczanie do zadawania bólu lub cierpień. W przepisie tym zawarto katalog zachowań, które mogą zostać uznane za przejaw znęcania się nad zwierzętami. Zalicza się do nich m.in. umyślne zranienie lub okaleczenie zwierzęcia, bicie zwierząt przedmiotami twardymi i ostrymi lub zaopatrzonymi w urządzenia obliczone na sprawianie specjalnego bólu, bicie po głowie, dolnej części brzucha, dolnych częściach kończyn, złośliwe straszenie lub drażnienie zwierząt etc. Podkreślić należy przy tym, że powyższy katalog ma oczywiście charakter otwarty i nie ogranicza się wyłącznie do zaproponowanych w nim czynności. Odpieranie niebezpieczeństwa ze strony zwierzęcia skutkujące spowodowaniem u niego bólu lub cierpienia może wypełnić znamiona czynu z art. 35 ust. 1a u.o.z. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że przyjmuje się, iż zachowanie polegające na znęcaniu się nad zwierzętami stanowi przestępstwo formalne – do jego znamion nie należy bowiem skutek przestępczy (np. w postaci uszkodzenia ciała zwierzęcia). Znaczenie ma jedynie okoliczność, że zachowanie sprawcy jest nastawione na jego zadawanie¹¹.

W odróżnieniu od uśmiercania, ustawodawca nie przewidział katalogu okoliczności, w przypadku których dopuszczalne będzie zadanie zwierzętom bólu lub cierpienia. Wobec tego należy przyjąć, że w przypadku tym zastosowanie znajdą przepisy ogólne k.k. odnoszące się do wyłączenia przestępczości czynu (na zasadzie przepisu art. 116 k.k.), jak również odpowiednie przepisy szczególne dopuszczające w pewnych okolicznościach wywołanie u zwierzęcia niekorzystnych bodźców¹². Okoliczności te także należy uznać za usprawiedliwiające wskazane zachowanie sprawcy.

Na gruncie rozważań dotyczących odpierania i zwalczania niebezpieczeństwa ze strony zwierząt należy stanowczo podkreślić, że żadna z okoliczności wyłączających przestępny charakter powyższych czynów nie będzie dotyczyła sytuacji,

w przepisie art. 6 ust. 1 pkt 4a u.o.z., określenia *zabija* w stosunku do zwierząt gospodarskich, których uśmiercenie ma miejsce w związku z nakazem powiatowego lekarza weterynarii w sytuacji, o której mowa w przepisie art. 33b ust. 1 u.o.z. Biorąc pod uwagę wydanie przez powiatowego lekarza weterynarii formalnej decyzji o pozbawieniu tych zwierząt życia, niedopuszczalne byłoby przyjęcie, że ma ono miejsce w sposób nieusprawiedliwiony. Por. też: Z. Gądzik, *Prawnokarna ochrona zwierząt wykorzystywanych w procedurach doświadczalnych*, Lublin 2018, s. 135.

¹⁰ Por. K. Kuszlewicz, *Prawa zwierząt. Praktyczny przewodnik*, Warszawa 2019, s. 179.

¹¹ Zob. Z. Gądzik, *Prawnokarna ocena stosowania dopingu u zwierząt*, „Prokuratura i Prawo” 2017, nr 7–8, s. 69; M. Mozgawa, M. Budyn-Kulik, K. Dudka, M. Kulik, *Prawnokarna ochrona zwierząt – analiza dogmatyczna i praktyczna ścigania przestępstw z art. 35 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt*, „Prawo w Działaniu. Sprawy Karne” 2011, nr 9, s. 48. Inaczej: K. Topczewska, *Ustawa o ochronie zwierząt. Informator prawny dla praktyków*, Warszawa 2019, s. 12.

¹² Np. ustawa z dnia 15 stycznia 2015 r. o ochronie zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych (Dz.U. 2019, poz. 1392) reguluje kwestie dotyczące dopuszczalności zadawania zwierzętom bólu lub cierpienia w ramach przeprowadzanych procedur doświadczalnych.

w której zachowanie sprawcy (pomimo jego formalnego usprawiedliwienia) będzie odznaczało się brakiem humanitarnego traktowania zwierząt. Ustawodawca pozwala w pewnych okolicznościach na naruszenie dóbr zwierząt, jednak w żadnym przypadku nie umożliwi, aby sprawca takiego czynu postępował w sposób, który wiązałby się z zadawaniem lub narażaniem zwierzęcia na nadmierny i zbędny w danych okolicznościach ból lub cierpienie. Z tego też względu wydaje się, że niedopuszczalne będzie wyłączenie przestępności typu kwalifikowanego przestępstwa stypizowanego w przepisie art. 35 ust. 2 u.o.z. Zgodnie z nim surowszą odpowiedzialność karną poniesie sprawca, który dopuszcza się czynu z art. 35 ust. 1 u.o.z. (nieuzasadnione lub niehumanitarne pozbawienie zwierzęcia życia) lub z art. 35 ust. 1a u.o.z. (znęcanie się nad zwierzętami) ze szczególnym okrucieństwem. Przez szczególne okrucieństwo rozumieć należy przedsięwzięcie przez sprawcę działań charakteryzujących się drastycznością form i metod, a zwłaszcza działanie w sposób wyszukany lub powolny, obliczony z premedytacją na zwiększenie rozmiaru cierpień i czasu ich trwania (art. 4 pkt 12 u.o.z.)¹³. Nie sposób przyjąć, że odpieranie lub zwalczanie niebezpieczeństwa ze strony zwierząt mające miejsce w takich okolicznościach można uznać za zachowania legalne.

Niezależnie od powyższego nie należy zapominać, że pomimo ich szczególnego charakteru i przyznania im zdolności odczuwania bólu lub cierpienia zwierzęta traktowane są z prawnego punktu widzenia jako rzeczy. Zgodnie z przepisem art. 1 ust. 2 u.o.z. w sprawach nieuregulowanych w u.o.z. do zwierząt stosuje się bowiem odpowiednio przepisy dotyczące rzeczy. Wobec tego czyny związane z pozbawieniem zwierzęcia życia lub jego zranieniem wypełniać będą znamiona przestępstwa zniszczenia lub uszkodzenia rzeczy (art. 288 k.k.). Co istotne, dotyczyć to będzie nie tylko zwierząt kręgowych chronionych na gruncie powyższej ustawy, ale również bezkręgowców.

Zgodnie z przepisem art. 288 k.k. kto cudzą rzecz niszczy, uszkadza lub czyni niezdatną do użytku, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5 (§ 1). W wypadku mniejszej wagi sprawca podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku (§ 2). Ustawodawca przewidział także odpowiedzialność za typ kwalifikowany powyższego przestępstwa dotyczący sytuacji, w której zniszczone, uszkodzone lub niezdatne do użytku mienie było znacznej wartości¹⁴ (art. 294 § 1 k.k.). Warto też zaznaczyć, że w przypadku, gdy zniszczone, uszkodzone lub niezdatne do użytku mienie ma wartość nieprzekraczającą 500 zł, zachowanie sprawcy stanowi jedynie wykroczenie (art. 124 ustawy z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń¹⁵). Za słuszny należy uznać pogląd, zgodnie z którym pomiędzy przepisem art. 35 ust. 1 u.o.z. a powyżej przytoczonymi przepisami dotyczącymi czynów przeciwko mieniu występuje zasadniczo zbieg kumulatywny.

¹³ Por. szerzej np. M. Mozgawa, *Prawnokarna ochrona zwierząt*, Lublin 2001, s. 20 i n.

¹⁴ Zgodnie z przepisem art. 115 § 5 k.k. mieniem znacznej wartości jest mienie, którego wartość w czasie popełnienia czynu zabronionego przekracza 200 tys. zł.

¹⁵ Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń (Dz.U. 2021, poza. 281), dalej: k.w.

Przyjmuje się bowiem, że pomimo iż ochrona zwierzęcia przed bólem i cierpieniem stanowi odrębną przesłankę, odróżniającą zwierzę od rzeczy, to w zakresie materialnym – dotyczącym ich wartości majątkowej – u.o.z. nie zawiera stosownych regulacji. Z tego względu, biorąc pod uwagę brzmienie przepisu art. 1 ust. 2 u.o.z., powyższy zbieg jest w pełni uzasadniony¹⁶.

W kontekście odpowiedzialności karnej za czyny wymierzone w dobro zwierząt należy jednocześnie zaznaczyć, że w przypadku ich dopuszczenia się ustawodawca przewidział szereg środków penalnych (zarówno obligatoryjnych, jak i fakultatywnych) mających przede wszystkim charakter prewencyjny – chroniących zwierzęta przed ponownymi negatywnymi konsekwencjami zachowania sprawcy. Do środków tych zalicza się: przepadek zwierzęcia (art. 35 ust. 3 u.o.z.), zakaz posiadania wszelkich zwierząt albo określonej kategorii zwierząt (art. 35 ust. 3a–b u.o.z.), zakaz wykonywania wszelkich lub określonych zawodów, prowadzenia wszelkiej lub określonej działalności lub wykonywania wszelkich lub określonych czynności wymagających zezwolenia – które są związane z wykorzystywaniem zwierząt lub oddziaływaniem na nie (art. 35 ust. 4–4a u.o.z.), nawiązka na wskazany cel związany z ochroną zwierząt (art. 35 ust. 5 u.o.z.)¹⁷.

Odnosząc się do odpowiedzialności karnej za pozbawienie zwierzęcia życia, nie można pominąć również przepisów dotyczących ich ochrony gatunkowej, ma ona bowiem charakter szerszy niż ochrona humanitarna zwierząt i wiąże się z potrzebą utrzymania i przetrwania poszczególnych gatunków¹⁸. Stanowi ona pewne uzupełnienie w zakresie ochrony zwierząt – mające szczególne znaczenie w przypadku bezkręgowców, które nie zostały objęte ochroną na gruncie przepisów u.o.z. Ustawodawca w przepisach u.o.p. wprowadził grupę przepisów chroniących życie gatunków chronionych – w tym również kryminalizujących zachowania polegające m.in. na zabijaniu zwierząt gatunków objętych ochroną ścisłą lub częściową w określony sposób (art. 131 pkt 1a u.o.p.) i zabijaniu dziko występujących zwierząt żyjących w parkach narodowych, rezerwatach przyrody, parkach krajobrazowych, obszarach chronionego krajobrazu (art. 127 pkt 1 u.o.p. w zw. z art. 15 ust. 1 pkt 3 u.o.p., 17 ust. 1 pkt 2 u.o.p., art. 24 ust. 1 pkt 1 u.o.p.). Niezależnie od powyższego należy podkreślić, że zabijanie zwierząt nieobjętych żadnymi formami przyrody może mieć miejsce jedynie w związku z realizacją zadań uzasadnionych potrzebami ochrony przyrody, prowadzeniem badań naukowych lub edukacją, racjonalną gospodarką, amatorskim połowem ryb, prowadzeniem akcji ratowniczej, bezpieczeństwem

¹⁶ M. Mozgawa [w:] *Pozakodeksowe przestępstwa przeciwko zasobom przyrody i środowisku. Komentarz*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2017, s. 93. Por. szerzej: M. Kulik, M. Mozgawa, *Zbieg przepisu art. 35 ustawy o ochronie zwierząt z przepisami typizującymi uszkodzenie rzeczy*, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 6, s. 5 i n. Odmiennie: M. Gabriel-Węglowski, *Przestępstwa przeciwko humanitarnej ochronie zwierząt*, Toruń 2008, s. 165.

¹⁷ Por. Z. Gądzik, *Środki karne, przepadek zwierzęcia i nawiązka w ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt*, „Prokuratura i Prawo” 2019, nr 3, s. 75 i n.

¹⁸ Ł. Smaga, *Ochrona humanitarna zwierząt*, Białystok 2010, s. 98 i n.

powszechnym, bezpieczeństwem sanitarnym i weterynaryjnym, ochroną życia i zdrowia ludzi, zapobieganiem skutkom klęski żywiołowej lub ich usuwaniem. W przypadku, gdy sprawca będzie postępował poza granicami powyższych przesłanek, może ponieść odpowiedzialność za czyn stypizowany w przepisie art. 131 pkt 13 w zw. z art. 125 u.o.p.

Warto też wspomnieć, że powodowanie zniszczeń w świecie zwierzęcym o znacznych rozmiarach wypełnia znamiona przestępstwa z art. 181 § 1 k.k. Ustawodawca przewidział także odpowiedzialność karną wobec sprawcy, który wbrew przepisom obowiązującym na terenie objętym ochroną niszczy albo uszkadza rośliny lub zwierzęta, powodując istotną szkodę (art. 181 § 2 k.k.), bądź niezależnie od miejsca czynu niszczy albo uszkadza rośliny lub zwierzęta pozostające pod ochroną gatunkową, powodując istotną szkodę (art. 181 § 3 k.k.)¹⁹.

Obrona konieczna

Nie będzie stanowiło przestępstwa naruszenie dobra zwierzęcia, jeżeli ma ono miejsce w ramach obrony koniecznej²⁰. Zgodnie z przepisem art. 25 § 1 k.k. nie popełnia bowiem przestępstwa, kto w obronie koniecznej odpięra bezpośredni, bezprawny zamach na jakiegokolwiek dobro chronione prawem.

Zwierzę nie będzie nigdy sprawcą bezprawnego zamachu, oczywiste jest bowiem, że nie może ono ponieść odpowiedzialności karnej²¹ – nie jest podmiotem przestępstwa i nie ma zdolności do zawinienia. Co za tym idzie, również atak ze strony zwierzęcia nie może mieć charakteru bezprawnego, przez bezprawność rozumie się bowiem sprzeczność zachowania z normą prawnokarną. Jak słusznie podnosi się w doktrynie, warunek bezprawności zamachu odnosi się wyłącznie do zachowania człowieka. Tylko w jego przypadku podlega ono ocenom pod względem sprzeczności z prawem²². Z tego względu niedopuszczalne będzie uznanie, że osoba odpięrająca atak ze strony zwierzęcia i powodująca przez to niekorzystne dla niego następstwa (np. śmierć lub uszczerbek na zdrowiu) postępowała w ramach obrony koniecznej. Bezprawność zachowań stypizowanych m.in. w przepisach art. 35 ust. 1–2 u.o.z. nie może zostać zatem wyłączona na gruncie przepisu art. 25 k.k.

¹⁹ Ustawodawca przewidział też odpowiedzialność za typy nieumyślne powyższych przestępstw (art. 181 § 4–5 k.k.).

²⁰ Odmienne i niesłusznie: A. Majewski, *Prawa człowieka a prawa zwierząt*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2015, nr 1, Lex/el.

²¹ Należy jednak pamiętać, że w historii prawa znane są przykłady procesów zwierząt, które pociągano do odpowiedzialności karnej za określone czyny zabronione (np. zabójstwo). Zob. szerzej: M. Pastoreau, *Średniowieczna gra symboli*, Warszawa 2006, s. 36 i n.

²² A. Grześkowiak [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, Warszawa 2021, s. 250 i n.; A. Marek, *Obrona konieczna w prawie karnym na tle teorii i orzecznictwa Sądu Najwyższego*, Warszawa 1979, s. 34.

Obrona konieczna może mieć natomiast miejsce w przypadku posłużenia się zwierzęciem jako narzędziem zamachu. Sprawca może dopuścić się przykładowo szczucia człowieka psem (art. 108 k.w.)²³, wykorzystywane przez niego zwierzę stanowić może inny przedmiot niebezpieczny w ramach określonych typów przestępstw (np. art. 280 § 2 k.k.)²⁴, jak również poprzez odpowiednie pokierowanie zwierzęciem może doprowadzić do naruszenia lub zagrożenia innych dóbr (np. życia lub zdrowia innego zwierzęcia)²⁵. W tym przypadku zachowanie zwierzęcia może zostać uznane za formę bezprawnego, bezpośredniego zamachu – z uwagi na funkcję kierowniczą ze strony posługującego się zwierzęciem człowieka. Należałoby przyjąć, że nawet w przypadku utraty kontroli nad zwierzęciem jeżeli jego atak został zainicjowany przez człowieka, nie traci on swojego pierwotnego bezprawnego charakteru²⁶. Prowadzi to do wniosku, że zabicie zwierzęcia lub jego zranienie nie będzie stanowiło przestępstwa ze strony osoby, która odpiera wspomniany powyżej zamach. Bezprawność jego zachowania zostanie bowiem wyłączona w oparciu o kontratyp obrony koniecznej, a w przypadku dóbr należących do innych osób – pomocy koniecznej.

W tym miejscu zwrócić należy jednak uwagę na zakres wyłączanej bezprawności. Kolidują dobra, która występuje w przypadku kontratypu obrony koniecznej, dotyczy dobra, wobec którego skierowany jest zamach, oraz dobra osoby dokonującej tego zamachu. Oznacza to, że wyłączenie bezprawności zachowania osoby broniącej się nie będzie dotyczyło naruszenia żadnego innego dobra prawnego – dotyczy wyłącznie dóbr napastnika²⁷. W przypadku, gdy zamachowiec posługuje się

²³ Por. szerzej: N. Dobrowolska, *Status prawny psa w Polsce*, Brzezia Łąka 2018, s. 324 i n.

²⁴ Zob. wyrok SA w Łodzi z dnia 9 sierpnia 2005 r., sygn. II AKa 135/05, Legalis nr 75218.

²⁵ W doktrynie zasadniczo wskazuje się, że przepisy art. 108 k.w. oraz art. 157 § 1 k.k. pozostają ze sobą w zbiegu pozornym. W przypadku, gdy pies wykorzystany do szczucia nim człowieka spowoduje naruszenie nietykalności cielesnej, uszczerbek na zdrowiu, śmierć bądź uszkodzenie mienia – co było objęte zamiarem szczującego – zachowanie sprawcy powinno być kwalifikowane wyłącznie w oparciu o odpowiednie przepisy k.k. Nie jest natomiast wykluczony zbieg realny przepisów w przypadku, gdy następstwem umyślnego szczucia psem był nieumyślnie spowodowany uszczerbek na zdrowiu lub nieumyślne spowodowanie śmierci. Zob. A. Michalska-Warias, komentarz do art. 108 k.w. [w:] *Kodeks wykroczeń. Komentarz aktualizowany*, red. T. Bojarski, Lex/el. 2021. Inaczej: P. Daniluk, komentarz do art. 108 k.w. [w:] *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, red. P. Daniluk, Legalis/el. 2020.

²⁶ Biorąc pod uwagę zakres tematyczny niniejszego artykułu, jedynie na marginesie należy wspomnieć, że niezależnie od odpowiedzialności karnej ustawodawca przewidział też odpowiedzialność odszkodowawczą za szkody wyrządzone przez zwierzę pozostające pod opieką człowieka. Zgodnie z przepisem art. 431 § 1 k.c. kto zwierzę chowa albo się nim posługuje, obowiązany jest do naprawienia wyrządzonej przez nie szkody niezależnie od tego, czy było pod jego nadzorem, czy też zabląkało się lub uciekło, chyba że ani on, ani osoba, za którą ponosi odpowiedzialność, nie ponoszą winy. Por. szerzej: M. Wilejczyk, *Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przez zwierzęta pozostające pod opieką człowieka*, „Przegląd Sądowy” 2016, nr 9, s. 111 i n.; M. Goettel, *Sytuacja zwierzęcia w prawie cywilnym*, Warszawa 2013, s. 321 i n.

²⁷ Wyrok SN z dnia 17 stycznia 2013 r., sygn. V KK 99/12, OSNKW 2013, nr 5, poz. 44. Podobnie: P. Daniluk, komentarz do art. 25 k.k. [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Legalis/el. 2019.

zwierzędciem jako narzędziem i w wyniku odpierania takiego zamachu dochodzi do śmierci zwierzęcia lub jego zranienia, wyłączenie bezprawności dotyczy wyłącznie naruszenia dóbr zamachowca w zakresie, w jakim zwierzę do niego należy. Dochodzi bowiem do zniszczenia (w przypadku śmierci zwierzęcia) lub uszkodzenia (w przypadku zranienia zwierzęcia) narzędzia – rzeczy, którą się on posługuje.

Wyłączenie bezprawności w ramach obrony koniecznej odnosić się będzie zatem wyłącznie do zniszczenia lub uszkodzenia rzeczy, lecz nie może obejmować wyłączenia bezprawności pozbawienia zwierzęcia życia lub jego zranienia, które zakwalifikować można jako przejaw znęcania się nad nim. W przypadku zachowań wskazanych w art. 35 ust. 1 i 1a u.o.z. dobra prawne, chronione na gruncie powyższych przepisów, są odrębne od dóbr zamachowca – uznaje się za nie wolność zwierzęcia od odczuwania bólu lub cierpienia, jak również życie i zdrowie zwierzęcia²⁸.

Stan wyższej konieczności

Należy podkreślić, że pomimo iż kontratyp obrony koniecznej nie wyłącza odpowiedzialności karnej czynów z art. 35 ust. 1–2 u.o.z. popełnianych w związku z odpieraniem ataku zwierzęcia, nie oznacza to jednak, że zachowanie takiej osoby każdorazowo stanowić będzie przestępstwo przeciwko dobrom zwierząt. Wyłączenie bezprawności lub winy sprawcy takiego czynu może bowiem nastąpić w tym przypadku w oparciu o instytucję stanu wyższej konieczności²⁹. Zgodnie z przepisem art. 26 § 1 k.k. nie popełnia przestępstwa, kto działa w celu uchYLENIA bezpośredniego niebezpieczeństwa grożącego jakimkolwiek dobru chronionemu prawem, jeżeli niebezpieczeństwa nie można inaczej uniknąć, a dobro poświęcone przedstawia wartość niższą od dobra ratowanego. W sytuacji tej zachowanie osoby naruszającej dobro prawne nie jest bezprawne. Ustawodawca w przepisie art. 26 § 2 k.k. przewidział ponadto przesłanki warunkujące wyłączenie winy. Dotyczy to sytuacji, w której dochodzi do ratowania dobra chronionego prawem w warunkach określonych w art. 26 § 1 k.k., a sprawca poświęca dobro, które nie przedstawia wartości oczywiście wyższej od dobra ratowanego.

W przypadku stanu wyższej konieczności warunkiem wymaganym do zastosowania powyższej instytucji (zarówno jako okoliczności wyłączającej bezprawność, jak i winę) jest zatem wystąpienie stanu niebezpieczeństwa. Przez pojęcie to rozumieć należy pewien stan lub sytuację, w której istnieje obiektywne prawdopodobieństwo wystąpienia negatywnego skutku. Źródłem niebezpieczeństwa może być działanie sił natury, zachowania zwierząt i zachowania człowieka³⁰.

²⁸ Por. Z. Gądzik, *Prawnokarna ocena...*, s. 119 i n.

²⁹ Por. np. A. Krukowski, *Obrona konieczna na tle polskiego prawa karnego*, Warszawa 1965, s. 62.

³⁰ Zob. *Prawo karne materialne. Część ogólna*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2020, s. 284 i wskazana tam literatura.

W odróżnieniu od zamachu, o którym mowa w przepisie art. 25 § 1 k.k., w przypadku niebezpieczeństwa nie jest wymagana jego bezprawność. Musi być ono natomiast bezpośrednie.

Wyłączenie przestępnego charakteru czynu wymierzonego w dobro atakującego zwierzęcia może mieć zatem miejsce na gruncie powyższych przepisów. Nie ma przy tym znaczenia, czy poświęcenie dobra zwierzęcia (np. jego życia) wiązało się z tym, że inna osoba posługiwała się nim jako narzędziem, czy też niebezpieczeństwo to zaistniało niezależnie od jakiejkolwiek ludzkiej interwencji. Nie ma także znaczenia, czy zwierzę stanowiło czyjaś własność, czy było bezdomne lub dzikie, jak również to, czy atak ze strony zwierzęcia skierowany był przeciwko osobie, która broniła się przed nim, czy też był skierowany na inne dobro chronione prawem.

W oparciu o instytucję stanu wyższej konieczności można wyłączyć przestępnosć zachowań wymierzonych zarówno w dobro zwierzęcia (jego życie, zdrowie, wolność od bólu lub cierpienia), jak i czynów – przestępstw i wykroczeń związanych ze zniszczeniem lub uszkodzeniem rzeczy. W kontekście tego ostatniego znaczenia nie będzie miało również, czy atakujące zwierzę należało do podtypu kręgowców³¹.

W odróżnieniu od przepisów prawa cywilnego³², w przypadku stanu wyższej konieczności uregulowanego na gruncie k.k. brak jednoznacznej oceny co do zachowania osoby, która uchyla bezpośrednio niebezpieczeństwo, które uprzednio sama na siebie spowodowała. Dominujący wydaje się pogląd, zgodnie z którym nie ma znaczenia, jakie jest źródło niebezpieczeństwa grożącemu dobru prawnemu – wywołać może je także sam sprawca³³. Należy jednocześnie przyznać słuszność tezie, że celowe spowodowanie niebezpieczeństwa nie będzie wyłączało przestępnosci czynu – niezależnie od proporcji dóbr³⁴. Oznacza to, że sprawca, który celowo drażni zwierzę tylko po to, aby spowodować je do ataku, w związku z którym następnie je zabija, nie może skutecznie powołać się na stan wyższej konieczności³⁵. Nie dotyczy to jednak sytuacji, w której zainicjowane podstępnie

³¹ W związku z tym będzie można powołać się na stan wyższej konieczności np. w przypadku zniszczenia roju pszczoł lub roju os bądź szerszeni, jeżeli bezpośrednio zagraża on dobru chronionemu, a niebezpieczeństwa tego nie da się inaczej uniknąć.

³² Zgodnie z przepisem art. 424 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. 2020, poz. 1740) kto zniszczył lub uszkodził cudzą rzecz albo zabił lub zranił cudze zwierzę w celu odwrócenia od siebie lub od innych niebezpieczeństwa grożącego bezpośrednio od tej rzeczy lub zwierzęcia, ten nie jest odpowiedzialny za wynikłą stąd szkodę, jeżeli niebezpieczeństwa sam nie wywołał, a niebezpieczeństwu nie można było inaczej zapobiec i jeżeli ratowane dobro jest oczywiście ważniejsze aniżeli dobro naruszone. Por. szerzej: M. Goettel, *Sytuacja zwierzęcia...*, s. 402 i n.

³³ Por. A. Spotowski, *Funkcja niebezpieczeństwa w prawie karnym*, Warszawa 1990, s. 282 i n.; J. Lachowski, *Stan wyższej konieczności w polskim prawie karnym*, Warszawa 2005, s. 234 i n.

³⁴ Zob. W. Zalewski, *Deska Karneadesa, czyli o stanie wyższej konieczności w prawie karnym z „morskim” akcentem*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2014, nr 32, s. 447; L. Gardocki, *Sprawokowana obrona konieczna i zwiniony stan wyższej konieczności w polskim prawie karnym*, „Studia Prawnicze” 1988, nr 1/2, s. 271.

³⁵ Warto przy tym zwrócić uwagę, że zachowanie takie wypełnia również znamiona wykroczenia stypizowanego w art. 78 k.w. Zgodnie z nim kto przez drażnienie lub płoszenie doprowadza zwierzę

niebezpieczeństwo przekształciło się w sposób nieprzewidywalny dla sprawcy w poważniejsze zagrożenie³⁶.

Istotne jest to, że dla wyłączenia przestępności pozbawienia zwierzęcia życia lub zadania mu bólu bądź cierpienia wymagane jest, aby niebezpieczeństwa nie dało się inaczej uniknąć jak tylko przez naruszenie powyższych dóbr. Jeżeli zatem istnieje inny realny sposób na jego odparcie lub uniknięcie³⁷, nie ma możliwości powołania się na instytucję, o której mowa w art. 26 § 1–2 k.k. W tej sytuacji zachowanie sprawcy zostanie zakwalifikowane jako przekroczenie granic stanu wyższej konieczności, w związku z którym sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary lub odstąpić od jej wymierzenia (art. 26 § 3 k.k.).

Usuwanie osobników bezpośrednio zagrażających ludziom lub innym zwierzętom

Ustawodawca wprowadził odpowiednie uregulowania dotyczące zwierząt, które stanowią zagrożenie dla ludzi lub innych zwierząt. Z przepisu art. 6 ust. 1 pkt 5 u.o.z. wynika wyjątek od zakazu pozbawiania zwierząt życia. Zgodnie z nim możliwe jest uśmiercenie zwierząt, które zagrażają ludziom lub innym zwierzętom, jeżeli nie jest możliwy inny sposób usunięcia zagrożenia. Przepis ten wyłącza zatem bezprawność zachowania, o którym mowa w przepisie art. 35 ust. 1 u.o.z. Co jednak istotne, wskazane uregulowania nie będą dotyczyły przypadków, gdy niebezpieczeństwo ze strony zwierzęcia ma charakter bezpośredni i nie istnieje inny sposób jego wyeliminowania, wówczas zastosowanie znajdują bowiem normy ogólne dotyczące stanu wyższej konieczności. Przepis art. 6 ust. 1 pkt 5 u.o.z. odnosi się natomiast do osobników, które z pewnych określonych powodów przedstawiają zachowania agresywne i których hodowla lub posługiwanie się nimi wiąże się z ryzykiem wystąpienia niebezpieczeństwa dla życia lub zdrowia ludzi i innych zwierząt. Agresja ze strony zwierzęcia może mieć podłoże biologiczne (wynikać z pewnych nieprawidłowości w zakresie układu nerwowego lub dokrewnego) i behawioralne (dotyczące wpływu środowiska, traktowania ze strony dotychczasowych opiekunów, przeżyte traumy etc.)³⁸.

do tego, że staje się niebezpieczne, podlega karze ograniczenia wolności, grzywny do 1000 zł albo karze nagany. Por. M. Kulik, komentarz do art. 78 k.w. [w:] *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, red. P. Daniluk, Warszawa 2019, Legalis/el.

³⁶ Zob. W. Zontek, komentarz do art. 26 k.k. [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do artykułów 1–116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Legalis/el. 2017. Za przykład można uznać zatem bezprawne wejście danej osoby na cudzy teren, w wyniku czego została ona zaatakowana przez pilnującego posesji psa.

³⁷ Np. poprzez ucieczkę albo odwrócenie uwagi zwierzęcia.

³⁸ Por. szerzej: J. O’Heare, *Zachowania agresywne u psów. Analiza przypadków, zapobieganie i terapia behawioralna*, Łódź 2009, s. 63 i n.

Konieczność uśmiercenia zwierzęcia ma w tym przypadku charakter subsydiarny, nie istnieje bowiem żadna inna możliwość usunięcia zagrożenia. Warto również pokreślić, że powyższa regulacja odnosi się przede wszystkim do osobników agresywnych, które atakują człowieka lub inne zwierzęta. Osoba, która uśmierca atakujące zwierzę, musi się zatem kierować zasadą proporcjonalności – dobro poświęcane nie może przedstawiać wartości oczywiście wyższej od wartości dobra ratowanego³⁹.

Warto też zaznaczyć, że sam agresywny charakter gatunku zwierzęcia nie stanowi automatycznie przesłanki do uznania zagrożenia dla ludzi i innych zwierząt, a w dalszej kolejności podstawy dla decyzji o zabiciu zwierzęcia⁴⁰. W przeciwnym razie wszystkie zwierzęta będące drapieżnikami podlegałyby legalnej eksterminacji. Podobnie nie może stanowić podstawy do uśmiercenia zwierzęcia życia zaliczenie go do jednej z tzw. ras agresywnych⁴¹ lub do kategorii gatunków zwierząt niebezpiecznych dla życia i zdrowia ludzi⁴². Cechy te stanowią naturalną, typową dla danej rasy lub gatunku właściwość, która wymaga od ich hodowców i właścicieli zachowania szczególnej ostrożności i właściwego traktowania niedoprowadzającego do eskalacji agresji z ich strony. Potwierdzenie nadmiernej agresywności powinno się opierać na obserwacji zwierzęcia przeprowadzonej uprzednio przez wykwalifikowaną osobę, która ustali, czy zachowanie danego osobnika było wynikiem pojedynczego zdarzenia, czy też jest dla niego cechą właściwą⁴³.

Na marginesie warto także zaznaczyć, że w przepisach u.o.p. zawarto zasady związane m.in. z posiadaniem i przetrzymywaniem zwierząt niebezpiecznych dla życia i zdrowia ludzi (art. 73 i n.). Dotyczy to przede wszystkim gatunków lub grup gatunków, które z przyczyn naturalnej agresywności lub właściwości biologicznych mogą stanowić poważne zagrożenie dla zdrowia lub życia ludzi. Należy uznać, że w ten sposób zwiększono gwarancję bezpieczeństwa i ochronę przed potencjalnymi przypadkowymi atakami ze strony tych zwierząt. Ograniczając możliwość ich

³⁹ Zob. W. Radecki, *Ustawa o ochronie zwierząt. Komentarz*, Wrocław 2003, s. 39. Por. M. Gabriel-Węglowski, *Przestępstwa...*, s. 92 i n.

⁴⁰ Por. W. Radecki, *Sokół i gołąb*, „Ochrona Środowiska. Prawo i Polityka” 2006, nr 3, s. 39; Z. Gądzik, *Prawnokarna ocena...*, s. 136.

⁴¹ Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 28 kwietnia 2003 r. w sprawie wykazu ras psów uznawanych za agresywne (Dz.U. nr 77, poz. 687) do ras psów uznawanych za agresywne zalicza się następujące: amerykański pit bull terier, pies z Majorki (*Perro de Presa Mallorquin*), buldog amerykański, dog argentyński, pies kanaryjski (*Perro de Presa Canario*), tosa inu, rottweiler, akbash dog, anatolian karabash, moskiewski stróżujący, owczarek kaukaski. Por. też: M. Duraj, *Rasy niebezpieczne psów w prawie polskim i w prawie niektórych landów niemieckich*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2012, nr 11, s. 32 i n.

⁴² Wykaz tych zwierząt zawarty został w rozporządzeniu Ministra Środowiska z dnia 3 sierpnia 2011 r. w sprawie gatunków zwierząt niebezpiecznych dla życia i zdrowia ludzi (Dz.U. nr 173, poz. 1037).

⁴³ Zob. M. Gabriel-Węglowski, *Przestępstwa...*, s. 88. Odmiennie: Ł. Smaga, *Ochrona humanitarna...*, s. 140 i n. Por. też: J. Blikowska, N. Bet, *Agresywne psy. Albo uśpienie, albo dożywocie*, http://www.rp.pl/artukul/584108_Albo-uśpienie--albo-dozywocie-.html (27.02.2021).

posiadania, przetrzymywania, sprowadzania z zagranicy oraz sprzedaży, wymiany, wynajmu, darowizny i użyczenia podmiotom nieuprawnionym do ich posiadania, zapewniono tym samym ich posiadanie i przetrzymywanie przez podmioty, które spełniając wymagane warunki, są w stanie nie dopuścić do narażenia ludzi na niebezpieczeństwo ze strony tych zwierząt⁴⁴.

Ustawodawca nie wprowadza stosownych regulacji dotyczących procedury uśmiercania zwierzęcia, w przypadku którego istnieje bezpośrednie niebezpieczeństwo dla ludzi lub innych zwierząt. Zastosowanie znajduje zatem ogólna zasada wyrażona w przepisie art. 33 ust. 1a u.o.z., zgodnie z którą uśmiercanie zwierząt może się odbywać wyłącznie w sposób humanitarny, polegający na zadawaniu przy tym minimum cierpienia fizycznego i psychicznego. Ustawodawca nie odnosi się w tym przypadku do kwestii związanej z uzyskaniem zgody właściciela zwierzęcia. Biorąc to pod uwagę, należy przyjąć, że niedopuszczalne jest powyższe uśmiercenie zwierzęcia bez zgody jego właściciela. W takiej sytuacji nie dochodzi bowiem do wyłączenia bezprawności zarówno czynu z art. 35 ust. 1 u.o.z., jak i art. 288 k.k.⁴⁵

Biorąc pod uwagę, że przepisy u.o.z. mają na celu ochronę szeroko pojętego dobra zwierząt, nie odnoszą się one do ochrony mienia, które zwierzę stanowi dla swojego właściciela. Z tego względu zgoda właściciela zwierzęcia, które spełnia przesłanki z przepisu art. 6 ust. 1 pkt 5 u.o.z., nie może wyłączać bezprawności zachowania polegającego na zniszczeniu mienia na gruncie przepisów powyższej ustawy. Nie zmienia to jednak faktu, że powyższy czyn nie będzie w tej sytuacji bezprawny, w doktrynie przyjmuje się bowiem, że zgoda pokrzywdzonego (w tym przypadku właściciela zwierzęcia) wyłącza odpowiedzialność sprawcy za zniszczenie cudzej rzeczy⁴⁶.

Zagrożenie sanitarne ludzi i zwierząt

Nieco inny charakter zagrożenia dla życia i zdrowia ludzi oraz innych zwierząt ma niebezpieczeństwo o charakterze sanitarnym. Odnosi się ono do sytuacji, w której ryzyko rozprzestrzeniania się choroby zakaźnej zwierzęcej lub odzwierzęcej uzasadnia uśmiercenie osobników zakażonych lub podejrzanych o zakażenie lub chorobę zakaźną. Szczegółowy zakres postępowania w tej sytuacji reguluje odpowiednio rozdz. 8

⁴⁴ Warto w tym miejscu zaznaczyć, że naruszenie zakazów dotyczących m.in. przetrzymywania i posiadania zwierząt niebezpiecznych dla życia i zdrowia ludzi będzie się wiązało z odpowiedzialnością wykroczeniową na gruncie przepisu art. 131 pkt 4 u.o.p.

⁴⁵ Sytuacja ta oczywiście nie będzie miała miejsca w przypadku, gdy ze strony zwierzęcia groziło bezpośrednie niebezpieczeństwo, którego nie dało się inaczej uchylić. Wówczas zastosowanie znajdą bowiem inne przepisy – dotyczące stanu wyższej konieczności. Por. też: M. Gabriel-Węglowski, *Przestępstwa...*, s. 94.

⁴⁶ Zob. *System Prawa Karnego*, t. IV: *Nauka o przestępstwie. Wyłączenie i ograniczenie odpowiedzialności karnej*, red. L. Paprzycki, Warszawa 2013, s. 88 i wskazana tam literatura.

ustawy z dnia 11 marca 2004 r. o ochronie zdrowia zwierząt oraz zwalczaniu chorób zakaźnych zwierząt⁴⁷. W przypadkach takich ustawodawca na podstawie przepisu art. 6 ust. 1 pkt 4 u.o.z. umożliwił uśmiercanie zwierząt w związku z podejmowaniem działań niezbędnych do usunięcia poważnego zagrożenia sanitarnego ludzi lub zwierząt. W doktrynie uznaje się ponadto, że powyższą przesłankę wypełnia pozbawianie zwierząt życia z uwagi na ich szczególnie rodzaj życia i wysokie prawdopodobieństwo roznoszenia przez nie chorób (np. myszy lub szczury)⁴⁸.

Regulacje związane z procedurą powyższego uśmiercania zostały odpowiednio uregulowane w przepisie art. 33 ust. 2 u.o.z. Zgodnie z nim w takim przypadku zwierzę może być uśmiercone bez zgody właściciela na podstawie orzeczenia lekarza weterynarii. Ustalenie właściciela i uzyskanie jego zgody nie dotyczy zwierząt chorych na choroby podlegające obowiązkowi zwalczania na podstawie ustawy z dnia 11 marca 2004 r. o ochronie zdrowia zwierząt oraz zwalczaniu chorób zakaźnych zwierząt.

Podsumowanie

Powyższe rozważania wskazują, że niebezpieczeństwo ze strony zwierząt może mieć charakter wieloaspektowy, a jego zwalczanie wiąże się z odpowiedzialnością karną różnego rodzaju. Trudność w jednoznacznej ocenie zachowań polegających na odpieraniu i przeciwdziałaniu niebezpieczeństwu ze strony zwierząt wynika ze szczególnego i niejednorodnego charakteru prawnego – zarówno na gruncie prawa prywatnego i publicznego. Od wielu lat utrzymuje się bowiem trend związany z ich dereifikacją – odrzeczeniem, skierowaniem uwagi, że zwierzęta stanowią żywe istoty, które są zdolne do odczuwania bólu lub cierpienia. Jednocześnie w świetle prawa właściwość ta nie jest jednak przypisywana wszystkim zwierzętom, co dodatkowo może wywołać pewne wątpliwości interpretacyjne. Co więcej, zwierzęta nie uzyskały podmiotowości prawnej i poza obowiązkiem traktowania ich z szacunkiem i zapewnienia im ochrony i opieki (art. 1 ust. 1 u.o.z.) w dalszym ciągu traktowane są jako rzeczy.

Stosunkowo szerokie pole kryminalizacji zachowań związanych z naruszeniami w ramach ochrony zwierząt podkreśla funkcję prewencyjną przepisów prawa karnego w tym zakresie. Dzięki tej różnorodności znamion czynów zabronionych ustawodawca chciał ograniczyć możliwość naruszania dóbr zwierząt, a dzięki zagrożeniu odpowiednią karą i środkami karnymi – odstraszyć potencjalnych sprawców od tego typu zachowań. Ich surowość i nieuchronność podkreśla dodatkowo istotność dobra prawnego, jakim jest życie zwierzęcia i jego wolność od zadawania mu bólu lub cierpienia.

⁴⁷ Ustawa z dnia 11 marca 2004 r. o ochronie zdrowia zwierząt oraz zwalczaniu chorób zakaźnych zwierząt (Dz.U. 2020, poz. 1421).

⁴⁸ Zob. np. Ł. Smaga, *Ochrona humanitarna...*, s. 139 i n.; Z. Gądzik, *Prawnokarna ocena...*, s. 134.

Biorąc pod uwagę powyższe względy, należy pamiętać, że pomimo iż ochrona prawna zwierząt nie jest nieograniczona, cechą, która zasadniczo charakteryzuje legalność zachowań związanych z naruszeniem dóbr zwierząt, jest ich subsydiarność. Tylko w przypadkach, gdy niebezpieczeństwa ze strony zwierzęcia nie da się inaczej uniknąć, jak również gdy dobro ratowane reprezentuje odpowiednią wartość, ustawodawca przyzywała na pozbawienie go życia lub zadanie mu bólu bądź cierpienia. Będą one dopuszczalne zatem jedynie w ostateczności. Prawdopodobnie ta pozwala na wypracowanie swojego rodzaju kompromisu prawnego w relacjach człowieka ze zwierzęciem, zwłaszcza w sytuacjach, gdy zwierzę to stanowi dla człowieka źródło bezpośredniego zagrożenia.

Bibliografia

- Blikowska J., Bet N., *Agresywne psy. Albo uspienie, albo dożywocie*, http://www.rp.pl/artykul/584108_Albo-uspienie--albo-dozywocie-.html (27.02.2021).
- Daniluk P., komentarz do art. 25 k.k. [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Legalis/el. 2019.
- Daniluk P., komentarz do art. 108 k.w. [w:] *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, red. P. Daniluk, Legalis/el. 2020.
- Dobrowolska N., *Status prawny psa w Polsce*, Brzezia Łąka 2018.
- Duraj M., *Rasy niebezpieczne psów w prawie polskim i w prawie niektórych landów niemieckich*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2012, nr 11.
- Gabriel-Węglowski M., *Przestępstwa przeciwko humanitarnej ochronie zwierząt*, Toruń 2008.
- Gardocki L., *Sprokrowana obrona konieczna i zawiniony stan wyższej konieczności w polskim prawie karnym*, „Studia Prawnicze” 1988, nr 1/2.
- Gądzik Z., *Prawnokarna ocena stosowania dopingu u zwierząt*, „Prokuratura i Prawo” 2017, nr 7–8.
- Gądzik Z., *Prawnokarna ochrona zwierząt wykorzystywanych w procedurach doświadczalnych*, Lublin 2018.
- Gądzik Z., *Środki karne, przepadek zwierzęcia i nawiązka w ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt*, „Prokuratura i Prawo” 2019, nr 3.
- Goettel M., *Sytuacja zwierzęcia w prawie cywilnym*, Warszawa 2013.
- Janowski M., *Status prawny zwierząt a ich kategoryzacja biologiczna*, „Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej” 2020, nr 4.
- Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, Warszawa 2021.
- Krukowski A., *Obrona konieczna na tle polskiego prawa karnego*, Warszawa 1965.
- Kulik M., komentarz do art. 78 k.w. [w:] *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, red. P. Daniluk, Warszawa 2019, Legalis/el.
- Kulik M., Mozgawa M., *Zbieg przepisu art. 35 ustawy o ochronie zwierząt z przepisami typizującymi uszkodzenie rzeczy*, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 6.
- Kuszczyk K., *Prawa zwierząt. Praktyczny przewodnik*, Warszawa 2019.
- Łachowski J., *Stan wyższej konieczności w polskim prawie karnym*, Warszawa 2005.
- Majewski A., *Prawa człowieka a prawa zwierząt*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2015, nr 1, Lex/el.
- Marek A., *Obrona konieczna w prawie karnym na tle teorii i orzecznictwa Sądu Najwyższego*, Warszawa 1979.
- Michalska-Warias A., komentarz do art. 108 k.w. [w:] *Kodeks wykroczeń. Komentarz aktualizowany*, red. T. Bojarski, Lex/el. 2021.
- Mozgawa M., Budyn-Kulik M., Dudka K., Kulik M., *Prawnokarna ochrona zwierząt – analiza dogmatyczna i praktyczna ścigania przestępstw z art. 35 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt*, „Prawo w Działaniu. Sprawy Karne” 2011, nr 9.

- Mozgawa M., *Prawnokarna ochrona zwierząt*, Lublin 2001.
- O’Heare J., *Zachowania agresywne u psów. Analiza przypadków, zapobieganie i terapia behawioralna*, Łódź 2009.
- Pastoureau M., *Średniowieczna gra symboli*, Warszawa 2006.
- Pozakodeksowe przestępstwa przeciwko zasobom przyrody i środowisku. Komentarz*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2017.
- Prawo karne materialne. Część ogólna*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2020.
- Radecki W., *Sokół i gołąb*, „Ochrona Środowiska. Prawo i Polityka” 2006, nr 3.
- Radecki W., *Ustawa o ochronie zwierząt. Komentarz*, Wrocław 2003.
- Rudy M., *Traktat o uśmiercaniu zwierząt*, Warszawa 2019.
- Smaga Ł., *Ochrona humanitarna zwierząt*, Białystok 2010.
- Spotowski A., *Funkcja niebezpieczeństwa w prawie karnym*, Warszawa 1990.
- System Prawa Karnego*, t. IV: *Nauka o przestępstwie. Wyłączenie i ograniczenie odpowiedzialności karnej*, red. L. Paprzycki, Warszawa 2013.
- Topczewska K., *Ustawa o ochronie zwierząt. Informator prawny dla praktyków*, Warszawa 2019.
- Wilejczyk M., *Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przez zwierzęta pozostające pod opieką człowieka*, „Przegląd Sądowy” 2016, nr 9.
- Zalewski W., *Deska Karneadesa, czyli o stanie wyższej konieczności w prawie karnym z „morskim” akcentem*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2014, nr 32.
- Zontek W., komentarz do art. 26 k.k. [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do artykułów 1–116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Legalis/el. 2017.

Streszczenie

Artykuł dotyczy oceny odpierniania i zwalczania niebezpieczeństwa ze strony zwierząt. Problem wydaje się szczególnie istotny z punktu widzenia różnorodności przepisów regulujących ochronę zwierząt: jako istot zdolnych do odczuwania bólu lub cierpienia, stanowiących cudze mienie czy też w związku z ochroną środowiska. W każdym z powyższych zakresów ustawodawca przewidział bowiem odpowiedzialność karną za zachowania je naruszające. Oczywiście jest jednak, że ochrona prawna zwierząt nie jest nieograniczona i dopuszczalne są sytuacje, w których człowiek ma prawo bronić się przed niebezpieczeństwem ze strony zwierzęcia, nie narażając się przy tym na odpowiedzialność karną. Opracowanie przedstawia regulacje prawne, które wiążą się z brakiem bezprawności wspomnianych naruszeń mających miejsce w związku z odpiernianiem i zwalczaniem niebezpieczeństwa ze strony zwierząt, tj. obrony koniecznej, stanu wyższej konieczności, uśmiercania osobników niebezpiecznych dla ludzi i innych zwierząt oraz zwalczania zagrożeń sanitarnych.

Słowa kluczowe: niebezpieczeństwo, ochrona zwierząt, subsydiarność, odpowiedzialność karna

CRIMINAL ASSESSMENT OF RESISTING AND COMBATING POTENTIAL DANGER FROM ANIMALS

Summary

The article concerns the assessment of resisting and combating the danger from animals. The problem seems particularly important from the point of view of the variety of laws governing the protection of animals: as creatures capable of feeling pain or suffering, being someone else’s property, or in connection with the protection of the environment. In each of the above ranges legislator has

foreseen criminal responsibility for behavior that violates them. It is obvious that the legal protection of animals is not unlimited and situations are permissible in which a person has the right to defend himself against the danger of an animal, without risking criminal liability. The article presents legal regulations that are related to the lack of unlawfulness of the above-mentioned violations in connection with resisting and combating danger from animals, i.e. necessary defense, necessity, killing individuals dangerous to humans and other animals, and combating sanitary threats.

Keywords: danger, protection of animals, subsidiarity, criminal liability